

En uberettiget virkelighed

Etik mellem tro og viden

Af lektor, ph.d. René Rosfort

Hvad er etikens grundlag? Hvordan adskiller en religiøs etik sig fra rationelle eller materielle former for etik? Og hvorledes kan man som teolog formulere en etik, der forener vores viden om verden med de udsagn om kærlighed og håb, som troen rummer?

Disse teologiske grundspørgsmål arbejder jeg med for tiden. Det gælder også den filosofiske tænkning, som går forud for os. Det er min påstand, at teologer i kraft af deres uddannelse er klædt fagligt på til at formulere en etik mellem tro og viden – og dermed at bidrage til den aktuelle samfundsmæssige debat om livssyn og værdier.

Mellem viden og tro

Etik er en faggren af teologien, og som teologiens øvrige grene trækker dette arbejde på et fagfælleskab med andre videnskabelige discipliner. Det er i særdeleshed filosofi, men også psykologi, sociologi, antropologi, sundhedsvidenskab og mange flere, hvis ikke alle faglige grene på videnskabens voksende stamme.

Etik og etiske overvejelser bygger på viden, men – som jeg vil vise i det følgende – også på andet og mere end det.

Etik handler ikke udelukkende om, *hvad* verden er, men også *hvordan* verden bør være. Fakta, data, empiri, information, rationalitet og objektivitet er alle nødvendige, og som sådan er etik solidt videnskabeligt forankret. Men etik handler også om lidelse, håb, tvivl, tillid, mod, mening og andre subjektive fænomener, der synes at forstyrre og i visse tilfælde underminere vores videnskabelige forståelse af verden.

Etik artikulerer på denne måde et af teologiens grundspørgsmål, nemlig forholdet mellem det, vi kan vide og forstå, og det, som vi ikke kan vide eller forstå, men må tro på.

Troen på mening

Etik er mange ting. Universelle principper, konkrete leveregler, dyder, visdom, følelse, empati, forståelse, autenticitet, værdier, godhed. Den mest dækkende definition i den vestlige kulturtradition er i den første systematiske undersøgelse af spørgsmålet, nemlig Aristoteles' *Den nikomakhæiske etik* fra det 4. århundrede f.v.t. Her bestemmes etik som en undersøgelse af, hvordan mennesket lever et godt liv.

Der er naturligvis mange måder at forstå et godt liv på, og de fleste kulturer bugner af poetiske, religiøse, filosofiske og videnskabelige tekster, der tilbyder indsigt i et godt liv. Siden Aristoteles har vestlige tænkere bygget videre på og forsøgt at systematisere disse forskellige former for indsigt for at nå frem til et rationelt eller filosofisk grundlag for det gode liv. Dette grundlag skal på sin side hjælpe mennesker til at handle i overensstemmelse med en sikker forståelse af, hvad der gør livet godt. Denne etiske forståelse er forbundet med en tro på, at vi i kraft af vores handlinger faktisk er i stand til at gøre livet godt eller i hvert fald bedre, end det er.

Hos Aristoteles og senere klassiske og indbyrdes så forskellige filosoffer som John Locke, Baruch Spinoza og Immanuel Kant er denne tro forankret i en Gud, der giver os god grund til at handle i denne tro. Og selv hos filosoffer som David Hume, John Stuart Mill eller G.E. Moore, der kritiserer eller udtrykkeligt afviser en guddommelige mening, er etik utænkelig uden en tro på en mening med vores arbejde for det gode liv.

Denne grundlæggende tro på den gode handling – om den er gudløs eller guddommeligt forankret – er etikens udgangspunkt og vedvarende berettigelse. Det er en tro på, at vi kan gøre livet bedre for mennesker og også for dyr og naturen selv, som vi gradvist er blevet mere opmærksomme på over de sidste 50 år. Denne tro – igen om den er religiøst forankret eller ej – bygger og har altid bygget på vores viden om naturen og i særlig grad menneskets plads i denne natur.

Nihilisme som frihedens mulighed

I langt størstedelen af den vestlige kultur- og filosofihistorie har vores udforskning af mennesket, verden, naturen og universet altså været holdt sammen af en virksom tro på en dybere mening. Som så mange ting kan vi bedst forstå denne tro, når vi har mistet den.

Nihilisme eller tabet af troen på en mening med livet, og derfor at alle handlinger er *lige gyldige*, har i de sidste par hundrede år været den ildevarslenende undergrund, på hvis overflade den videnskabelige – sekulariserede, humaniserede, naturaliserede – etik har konstrueret sine argumenter for det gode liv.

Nihilisme eller meningsløshed har altid spøgt i filosofien i form af sofister og andre relativister, men den virkelige meningsløshed eller den meningsløse virkelighed blev for alvor fremsat med den moderne naturvidenskabs gennembrud. Kopernikus' astronomiske decentrering af den menneskelige selvopfattelse satte gang i en lang række videnskabelige landvindinger, der kulminerede med oplysningstidens kritik af religiøse livsforestillinger – skarpt efterfulgt af Darwins rodfæstning af menneskets forestillinger om det gode liv i en materiel udviklingshistorie.

Den håndgribelige afvikling af uåndgribelige religiøse forestillinger rystede og i visse tilfælde nedbrød troen på en dybere – metafysisk, guddommelig eller blot grundlæggende – mening med verden. Den nye meningsløshed satte i den sidste fjerdedel af det 19. århundrede på paradoksal vis mennesket fri til søge efter nye meninger. Det skete i håbet om at

skabe en etik, der ikke længere er bundet til en tro på støvede traditioner eller fordomsfulde forestillinger om livets mening.

Mennesker kunne for første gang bygge en etik udelukkende på objektiv viden, og hvad vi videnskabeligt forstår som godt i stedet for at tro på noget, som vi ikke kan forstå, sanse eller føle. Denne sekularisering af etik udmønter sig ikke blot som en naturalisering, men også som en politisering i form af et revolutionerende demokratisk ønske om ikke bare et godt liv, men et godt og selvbestemmende liv for alle. Kombinationen af frigivende meningsløshed, selvbestemmelse og demokratisk fragmentering indvarsler ved begyndelsen af det 20. århundrede en spændende, men også udfordrende periode for den vestlige tænkning.

Holocaust og Gulag

Den meningsløse frihedsfølelse søgte nye holdepunkter efter tabet af en religiøs forankring, og individet såvel som samfundet vender sig fra nu af i stadig stigende grad mod en videnskabelig forklaring af det gode liv.

Et skræmmende eksempel var den intellektuelle og politiske accept af racehygiejne eller *eugenik* som en måde at sikre menneskeracens overlevelse i det evolutionære kapløb. Det videnskabelige festfyrværkeri af indsigter i de første årtier af det 20. århundrede samlede sig i en tro på evolutionslærens fortælling om det gode liv som det stærke og sunde liv. Dette var en faktuel fortælling baseret på de fremmeste videnskaber, der samtidig fandt støtte i de almene erfaringer, som de fleste af os opsamler gennem livet, nemlig at de stærke, tiltrækkende og

kloge mennesker forekommer at have det bedre end de svage, frastødende og dumme mennesker.

Et andet eksempel er kommunismen, der insisterede på en radikal materialisering af oplysningstidens lighedstanke. Menneskelig lighed kræver – og vil føre til – en revolution af undertrykkende samfundsøkonomiske og materielle strukturer, der forfordeler nogle mennesker på bekostning af andre. Et etisk ideal om lighed eksisterer kun – eller er udelukkende virkelig – i kraft af en politisk omvæltning af den eksisterende samfundsorden. Alle mennesker *er* lige, og friheden til at leve som mig eller det u håndgribeligt komplicerede individ, som jeg er, må vige for eller tilpasse sig dette materielle og håndgribelige lighedsideal.

Rædslerne fra Holocaust og Gulag blev afgørende for den vestlige kulturs afvikling af henholdsvis den eugeniske og kommunistiske tradition, som havde haft så stor indflydelse på samfundsudviklingen i det 20. århundrede. Troen på det materielle og på videnskabernes magt til at destillere sandfærdige fakta ud af denne materialitet er dog fortsat ufortrødent og med eksplosiv kraft ind i det 21. århundrede. De vanskelige kår for humaniora og åndsvidenskaberne med et voksende krav om (materiel) *impact* og samfundstransformerende forskning er blot én side af denne tro på det gode livs materielle grundlag og formål.

En anden virkelighed

I den jødisk-kristne tradition, der har formet betydelige dele af den vestlige etiske tænkning, står religion og religiøse fænomener om ikke altid i et modsætningsfor-

hold, så dog i et anspændt forhold til troen på den materielle verden. Der er en mening med verden, som kun er meningsgivende igennem og i kraft af en tro på denne mening. Denne religiøse mening åbenbarer en anden virkelighed, der viser, at den sansede verden ikke er den eneste virkelighed.

Hvad der etisk set er mere afgørende, er, at den religiøse virkelighed viser, at den virkelighed, vi lever i, er – for at sige det med Søren Kierkegaard, eller rettere med Vigilius Haufniensis i *Begrebet Angest* – “en uberettiget Virkelighed”.

Den religiøse virkelighed er med andre ord en kritik af den menneskelige virkelighed. Denne kritik har ofte været og fortsætter med at være en videns- og rationalitetsblind fordømmelse af menneskets materielle liv. Tro på en religiøs virkelighed behøver dog ikke at være en fordømmende moralisering over verdens forfald, der forkaster rationalitet og faktisk viden. En religiøs etik er ikke nødvendigvis et forsøg på at komme bag om den videnskabelige meningsløshed i håbet om at finde et godt liv, der er upåvirket af religionskritik og videnskabelige viden.

En etik, der tager religiøs tro alvorligt, kan også være en etik, der arbejder kritisk med forestillinger om livets mening, der ikke har en materiel forankring eller rationel forklaring. Det er et videnskabeligt eller kritisk arbejde med videnskabens grænser i et forsøg på at forstå meningen med et godt liv.

Det mulige og det umulige

Religiøse fænomeners mening kan være radikalt anderledes end den mening, som vi er videnskabeligt uddannede til tro på som virkelig. Kristendommen, som vi arbejder med på teologi, er som bekendt fuld af spektakulære brud med den virkelighed, vi lever i.

En aktuell religiøs etik er oftest mindre interesseret i Bibelens naturstridige mirakler og mere optaget af de stille og uanseelige mirakler i form af den kærlighed og det håb, som troen udtrykker, og som kan have en mere livsforandrende betydning end de spektakulære mirakler. Kristendommen er fuld af fortællinger om tro på en mening med livets uforståelige lidelse, og etisk set er det troen på et liv uden lidelse, der er vigtigst. Det er en absurd og paradoks tro på noget, der ikke er muligt. Denne umulighed er dog netop troens mulighed for en kærlighed og et håb, der ikke er begrænset af det, vi kan forstå, se og føle.

Hvis man kan kalde videnskab for det muliges kunst, så kan man kalde tro for det umuliges kunst. Og som jeg har forsøgt at skrive frem her, så er etik et forsøg på at sammentænke det mulige og det umulige i stræben efter et godt liv.

Her har teologer efter min mening en særlig opgave. Nemlig gennem det videnskabelige arbejde med troens filologiske, historiske, dogmatiske, praktiske og filosofiske virkelighed at bidrage til et etisk arbejde med at sammentænke det mulige og det umulige.